

УДК 81'271:004.8

Розвод Еліна Вадимівна

кандидат філологічних наук, доцент

доцент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей

Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна

Rozvod Elina

PhD in Linguistics, Associate Professor

Associate Professor of the Department of Foreign Languages for Natural Sciences and Mathematics

Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine

ORCID: 0009-0000-3397-1688

[https://doi.org/10.60022/3\(2\)-8-GF](https://doi.org/10.60022/3(2)-8-GF)

МОВНА СВІДОМІСТЬ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

LANGUAGE CONSCIOUSNESS IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A PSYCHOLINGUISTIC ASPECT OF THE ASSOCIATIVE EXPERIMENT

Анотація. У статті досліджено феномен мовної свідомості в умовах розвитку штучного інтелекту, який докорінно змінює способи пізнання, мислення та комунікації мовної особистості в умовах цифровізації. Під впливом інтелектуальних технологій відбувається переосмислення когнітивної природи мови, механізмів формування смислів і ролі емоційно-ціннісних чинників у процесі мовлення. Актуальність дослідження визначено необхідністю теоретичного й емпіричного вивчення трансформаційних процесів мовної свідомості в умовах цифрової реальності, коли людина все частіше перебуває у комунікативній взаємодії з інтелектуальними системами.

Виявлено психолінгвістичні особливості мовної свідомості людини у процесі взаємодії зі штучним інтелектом, а також проаналізовано когнітивні, емоційні та оцінювальні компоненти свідомості й окреслено межі подібності між людським і машинним мисленням. Встановлено методологічну основу дослідження – принципи когнітивної, експериментальної, прикладної лінгвістики та психолінгвістики, реалізовані через метод вільного асоціативного експерименту, проведеного серед студентів-психологів. Стимульний матеріал охоплював лексеми, пов'язані з поняттями людина, свідомість, розум, машина, емоція, межа, штучний інтелект.

У результаті дослідження виявлено чотири провідні психолінгвістичні кластери: гуманістичний, тривожно-захисний, технологічний і рефлексивний. Домінування гуманістичного кластера (понад 60%) свідчить про тенденцію збереження духовно-емоційної ідентичності у світі технологічних інновацій. Відображено суттєву різницю між афективно-ціннісною природою людського мислення та алгоритмічною логікою ШІ за допомогою порівняльного аналізу людських асоціацій із машинними реакціями. Автором запропоновано інтерпретаційну модель психолінгвістичної взаємодії людини та штучного інтелекту, у межах якої свідомість розглядається як динамічний, синергетичний простір когнітивних, емоційних і ціннісних процесів, що формують мовну, психологічну й культурну ідентичність особистості в умовах розвитку штучного інтелекту.

Ключові слова: мовна свідомість, психолінгвістика, штучний інтелект, асоціативний експеримент, когнітивні процеси, емоційно-ціннісна ідентичність, людино-машинна взаємодія.

Abstract. The article explores the phenomenon of language consciousness in the context of artificial intelligence development, which fundamentally transforms the ways of cognition, thinking, and communication of the linguistic personality in the digitalized world. Under the influence of intelligent technologies, the cognitive

nature of language, the mechanisms of meaning-making, and the role of emotional and value-based factors in speech are being reinterpreted. The relevance of the research is determined by the need for theoretical and empirical study of the transformational processes of language consciousness in digital reality, where humans increasingly find themselves in communicative interaction with intelligent systems.

The study identifies the psycholinguistic features of human language consciousness in the process of interaction with artificial intelligence, analyzes its cognitive, emotional, and evaluative components, and defines the boundaries of similarity between human and machine thinking. The methodological framework is based on the principles of cognitive, experimental, and applied linguistics and psycholinguistics, implemented through the method of a free associative experiment conducted among psychology students. The stimulus material included lexemes related to the concepts human, consciousness, mind, machine, emotion, boundary, artificial intelligence.

The research revealed four major psycholinguistic clusters: humanistic, anxiety-defensive, technological, and reflexive. The dominance of the humanistic cluster (over 60%) indicates the tendency to preserve spiritual and emotional identity in the world of technological innovations. A significant difference between the affective-value dimension of human thinking and the algorithmic logic of artificial intelligence has been identified through a comparative analysis of human associations and machine-generated reactions. The author proposes an interpretive model of psycholinguistic interaction between humans and artificial intelligence, within which consciousness is regarded as a dynamic, synergetic space of cognitive, emotional, and value-based processes that shape the linguistic, psychological, and cultural identity of the individual in the age of artificial intelligence.

Keywords: *language consciousness, psycholinguistics, artificial intelligence, associative experiment, cognitive processes, emotional-value identity, human-machine interaction.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку науки позначений активною інтеграцією гуманітарних і технологічних дисциплін. Одним із найдинамічніших напрямів цього міждисциплінарного поля є взаємодія психології, лінгвістики та штучного інтелекту (ШІ), у межах якої здійснюється пошук нових моделей опису мислення, мовлення та свідомості людини [1].

Мовна свідомість трактується як синергетична когнітивна система, у якій взаємодіють мовні, мисленнєві й культурні структури, формуючи динамічний простір людського пізнання [2].

Психолінгвістика, у свою чергу, забезпечує методологічний інструментарій для дослідження цих процесів, поєднуючи експериментально-психологічні методи з лінгвістичним аналізом [3; 4].

Українська психолінгвістична школа представлена працями Л. О. Калмикової, О. О. Селіванової, Н. В. Харченко, які досліджують закономірності формування та функціонування мовної свідомості, психолінгвістичні механізми сприймання та осмислення мовлення, а також взаємодію когнітивних та емоційних чинників у мовленнєвій діяльності. Наукові напрацювання цих авторок становлять теоретичне підґрунтя для подальшого емпіричного аналізу мовної свідомості [5;6;7].

Одним із ефективних методів емпіричного дослідження є асоціативний експеримент, що дає змогу простежити взаємозв'язок між мовними та мисленнєвими процесами [8]. Виокремлення та інтерпретація асоціативних зв'язків у свідомості людини становлять основу для моделювання структури ментального лексикону та виявлення когнітивних стратегій мовця. Такий підхід є особливо актуальним у сучасних психолінгвістичних студіях.

Розвиток технологій штучного інтелекту відкриває нові перспективи для аналізу мовного матеріалу та моделювання когнітивних процесів. Моделі глибинного машинного навчання — ChatGPT, BERT, Word2Vec — імітують закономірності людських асоціацій, формуючи штучні семантичні простори [9;10;11]. Як зазначає К. Меннінг, навіть найскладніші алгоритми не враховують емоційно-ціннісної складової комунікації [12]. У цьому контексті важливим науковим завданням є порівняння асоціативних реакцій людини та штучного інтелекту, що зумовлює мету проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика мовної свідомості є однією з ключових у сучасній психолінгвістиці, що знайшло відображення у вітчизняних і зарубіжних наукових студіях.

У працях С. А. Жаботинської мовна свідомість визначається як когнітивна система, у якій поєднуються мова, мислення й культура; дослідниця акцентує на її синергетичній природі, що охоплює когнітивні, емоційні та соціокультурні чинники [14].

С. Де Дейн, М. Стейверс, Д. Тененбаум, Дж. Айтчісон, Д. Л. Нелсон, Р. В. Шваневелдт, Л. Р. Глейтман, М. Стелла трактують асоціативний експеримент як ключовий метод моделювання ментального лексикону та дослідження когнітивних механізмів мовлення [15;16;17;18].

В. Фромкін, Р. Родман і Н. Хайамс наголошують, що мова є не лише інструментом комунікації, а

й когнітивною моделлю світу, у якій відображено цінності, емоції та соціальний досвід людини [19].

Дослідження асоціативних процесів поєднує емпіричний підхід із когнітивно-емоційною інтерпретацією. Таким чином, попередні наукові розвідки створюють ґрунт для вивчення співвідношення людських і машинних асоціацій, що уможливило поєднання психолінгвістичних і комп'ютерно-лінгвістичних методів у межах єдиної когнітивної парадигми.

Мета статті. Дослідити та проаналізувати психолінгвістичні особливості асоціативних реакцій майбутніх психологів у порівнянні з результатами, отриманими від моделі штучного інтелекту ChatGPT-4, з подальшим виявленням когнітивних, емоційних і семантичних параметрів мовної свідомості людини та визначення потенціалу зазначеної моделі як інструмента психолінгвістичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Центральним поняттям психолінгвістики є ментальний лексикон – внутрішня система збереження та актуалізації слів, побудована на асоціативних зв'язках. Як зазначає Дж. Айтчісон [17], ментальний лексикон функціонує за принципами семантичної близькості, емоційної релевантності та контекстної взаємодії. Метод асоціативного експерименту має виняткове значення, оскільки дає змогу реконструювати процеси активації вербальних зв'язків і виявити когнітивно-емоційні закономірності мовної свідомості [12].

Сучасні алгоритми обробки природної мови (Word2Vec, GloVe, BERT, ChatGPT) формують векторні простори, у яких слова репрезентуються як багатовимірні семантичні об'єкти, а відстань між ними відображає рівень семантичної подібності. Хоча моделі NLP ефективно відтворюють семантичні зв'язки, їхня робота залишається обмеженою логіко-обчислювальними параметрами, тоді як людська свідомість поєднує раціональні, емоційні та культурні складники [20].

Отже, у дослідженні мовної свідомості важливо враховувати не лише когнітивно-структурні, а й афективно-культурні чинники, що формують асоціативну поведінку людини.

Методологія дослідження ґрунтується на принципі синергійного поєднання експериментальних і когнітивних підходів, що забезпечує комплексне вивчення мовної свідомості як багатовимірного психолінгвістичного феномену.

Реалізація зазначених підходів потребувала добору відповідних методів дослідження, спрямованих на виявлення структурно-семантичних, когнітивних та емоційних аспектів асоціативних процесів.

До *теоретичних методів* належать:

- аналіз і систематизація психолінгвістичних, когнітивних і нейролінгвістичних праць, присвячених проблематиці мовної свідомості та асоціативних процесів;
- узагальнення результатів сучасних досліджень у сфері когнітивної лінгвістики й штучного інтелекту, що забезпечило формування концептуального підґрунтя експерименту.

Для *кількісного аналізу* отриманих результатів застосовано *метод обчислення коефіцієнта збігу (Similarity Coefficient)* між асоціативними полями учасників експерименту та результатами, згенерованими моделлю штучного інтелекту ChatGPT. Коефіцієнт розраховувався за формулою:

$$K = \frac{|A \cap B|}{\min(|A|, |B|)},$$

де $|A \cap B|$ – кількість спільних асоціацій у множинах реакцій людини (A) та ШІ (B). Для підвищення точності показників використовувався зважений варіант коефіцієнта, який враховував частотність реакцій у кожній групі.

Відсоткові показники емоційних реакцій розраховувалися за формулою:

$$P_i = \left(\frac{n_i}{N}\right) \times 100\%,$$

де n_i – кількість респондентів, які виявили певну реакцію, а N – загальна кількість учасників експерименту.

Для *якісного аналізу* експерименту використано семантичну та емоційно-оцінну інтерпретацію асоціативних реакцій.

Отримані результати узагальнено у вигляді таблиць та діаграм, що відображають розподіл асоціативних зв'язків за психолінгвістичними кластерами (гуманістичним, тривожно-захисним, технологічним, рефлексивним).

Для емпіричного підтвердження теоретичної моделі когнітивної та емоційно-ціннісної природи мовної свідомості в умовах розвитку штучного інтелекту було проведено асоціативний експеримент, спрямований на виявлення особливостей сприйняття феномену ШІ майбутніми психологами. Дослідження охоплювало два взаємопов'язані етапи — когнітивно-семантичний та емоційно-ціннісний, що дозволило простежити як раціонально-логічні, так і афективно-оцінні параметри

мовної свідомості людини у взаємодії з інтелектуальними системами. У дослідженні взяли участь 53 студенти психологічного факультету (Волинський національний університет імені Лесі Українки), які навчаються за спеціальністю 053 «Психологія» / С4 «Психологія» (освітні програми «Практична психологія» та «Психологія»).

Етап I. Когнітивно-семантичний рівень (англомовний експеримент).

Перший етап спрямовано на виявлення когнітивних структур і смислових зв'язків, пов'язаних із поняттями, що репрезентують сферу мислення, емоцій та інтелекту. Для цього було використано *метод вільного асоціативного експерименту*, у якому респондентам пропонувалося шість англійських слів-стимулів: *mind, emotion, sense, consciousness, intelligence, reflection*. Респонденти повинні були за 30–40 секунд записати перші три слова чи образи, що виникали на слово-стимул. Зібраний асоціативний матеріал було оброблено кількісно (за частотністю реакцій) та якісно (за семантичними полями).

Для порівняння до експерименту було залучено мовну систему ChatGPT-4, якій пропонували ті ж стимули. Модель генерувала по 3-5 асоціацій для кожного слова, що дало змогу провести порівняльний аналіз між людськими й машинними реакціями.

Таблиця 1

Порівняння асоціативних реакцій людини та моделі ChatGPT

Стимул / Stimulus	Найчастотніші реакції (люди) / Most Frequent Human Responses	Найчастотніші реакції (AI) / Most Frequent AI Responses	Коеф. збігу / Similarity Coefficient
mind	brain, thought, human	brain, thought, consciousness	0.82
emotion	love, feeling, sadness	feeling, passion, happiness	0.77
sense	feeling, logic, understanding	perception, awareness, logic	0.71
consciousness	awareness, mind, control	awareness, mind, self	0.85
intelligence	knowledge, smart, brain	knowledge, reasoning, data	0.68
reflection	mirror, thought, self	mirror, self, thinking	0.74

Джерело: складено автором

Як показують дані таблиці (табл. 1), у реакціях моделі ChatGPT-4 переважають когнітивно-раціональні зв'язки, тоді як у студентів – емоційно-ціннісні. Найвищі коефіцієнти збігу (0.74-0.85) спостерігаються у сферах когнітивної діяльності (*mind, consciousness*), тоді як нижчі (0.68-0.71) – у зонах, пов'язаних із емоційними станами та смисловими уявленнями (*emotion, sense*). Отримані результати свідчать, що штучний інтелект здатен відтворювати когнітивну логіку мислення, проте не імітує афективну компоненту свідомості людини.

Етап II. Емоційно-ціннісний рівень (україномовний експеримент).

Другий етап експерименту, проведений під назвою «Людина і машина (III): психологічні межі» – спрямований на дослідження емоційних реакцій, оцінних установок і психологічних меж у сприйнятті штучного інтелекту.

Респондентам пропонувалося сім стимулів: *людина і машина, межа, штучний інтелект, психологія, машина-партнер, машина-суперник, майбутнє взаємодії людини й машини*. На кожен стимул учасники протягом 30–40 секунд записували вільні асоціації, образи, почуття або короткі судження. Після основного завдання було запропоновано блок емоційно-оцінювальних запитань:

- Коли ви чуєте словосполучення «Людина і машина», які емоції у вас виникають?
- Як ви вважаєте, чи може машина мати «психологію» або «емоційний інтелект»?
- Уявіть, що ви звертаєтесь до AI-психолога. Які асоціації викликає у вас така ситуація?

Результати підрахунку відображено в узагальненій таблиці (табл. 2):

Таблиця 2

Емоційні реакції (стани) респондентів

Емоційна реакція / Emotional Reaction	Кількість респондентів / Number of Respondents	Відсоток (%) / Percentage (%)
Зацікавленість / Interest	27	50.94
Нейтральність / Neutrality	18	33.96
Довіра / Optimism	4	7.55
Тривога / Fear	4	7.55

Джерело: складено автором

Отримані результати засвідчили різномірний характер емоційно-оцінного ставлення респондентів. Половина учасників (50.94%) продемонструвала зацікавлення, що свідчить про позитивне сприйняття технологічного розвитку. Третина (33.96%) виявила нейтральність, а решта – розподілилася між позитивним (довіра, оптимізм) і тривожним (страх, недовіра) ставленням. Це підтверджує амбівалентність емоційного реагування на феномен штучного інтелекту.

Близько половини респондентів (49.06%) заперечують наявність у машині психологічних або емоційних якостей, третина (30.19%) не визначилася, і лише п'ята частина (20.75%) схильна вважати це можливим (табл. 3).

Таблиця 3

Сприйняття можливостей «психології» / «емоційного інтелекту» машини

Відповідь / Response	Кількість респондентів / Number of Respondents	Відсоток (%) / Percentage (%)
Ні / No	26	49.06
Важко сказати / Hard to Say	16	30.19
Так / Yes	11	20.75

Джерело: складено автором

Аналіз асоціативних полів дав змогу виокремити чотири ключові психолінгвістичні кластери, частотність яких представлено на діаграмі (рис. 1), що візуалізує результати експерименту «Людина і машина (III): психологічні межі».

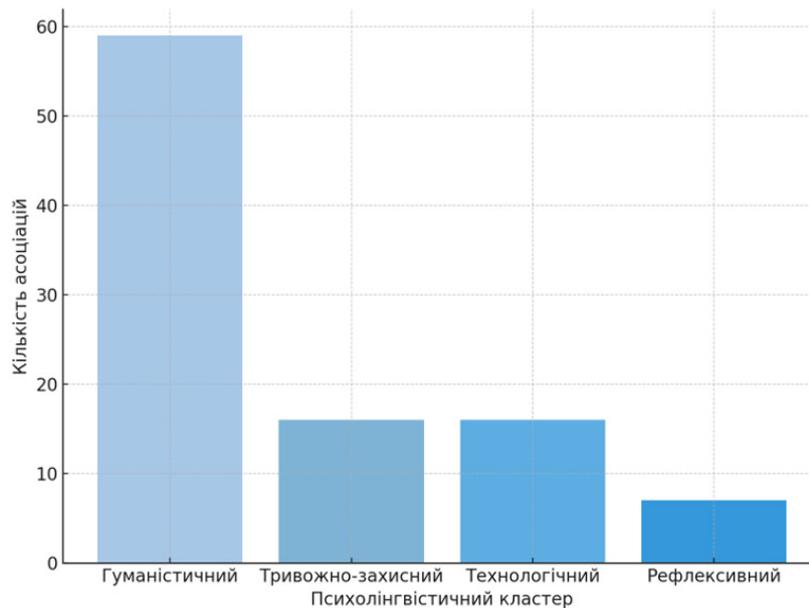

Рис. 1. Розподіл асоціацій за психолінгвістичними кластерами

Джерело: сформовано автором

Діаграма відображає перевагу гуманістичного кластера (понад 60 %), який утворює центральну зону моделі, тоді як тривожно-захисний, технологічний і рефлексивний кластери розміщені на периферії, демонструючи баланс між раціональним і емоційним вимірами мовної свідомості.

Висновки. Проведений асоціативний експеримент у двох взаємопов'язаних вимірах – когнітивно-семантичному та емоційно-ціннісному – дав змогу окреслити багатовимірну структуру мовної свідомості людини в контексті розвитку штучного інтелекту.

Результати експерименту засвідчили, що асоціативні реакції респондентів переважно ґрунтуються на семантичних зв'язках, проте значною мірою зберігають емоційне забарвлення. Домінування рефлексивно-метакогнітивних асоціацій (*mind, reflection, consciousness*) свідчить про високий рівень саморефлексії майбутніх психологів.

Порівняльний аналіз людських асоціацій із реакціями моделі ChatGPT-4 виявив значну когнітивну подібність у семантичних ядрах, однак емоційно-оцінні компоненти залишаються

специфічною характеристикою людської свідомості, що не підлягає алгоритмічному моделюванню. Машинні асоціації виявилися більш раціональними та статистично передбачуваними, тоді як людські – контекстуальними, варіативними й насиченими культурно-ціннісними конотаціями.

Таким чином, навіть за умов високої продуктивності сучасних моделей обробки природної мови, людська мовна свідомість зберігає унікальний емоційно-когнітивний простір, що визначає її відмінність від штучних систем.

Наукова новизна дослідження полягає у поєднанні психолінгвістичного експерименту з AI-аналізом, що дозволило окреслити межі когнітивної подібності між людиною та машиною.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості застосування запропонованої методики:

1. Для психолінгвістичної діагностики рівня розвитку мовної свідомості.
2. У професійній підготовці психологів з метою формування емпатійного мислення.
3. Під час моделювання навчальних платформ на основі асоціативних мереж, що сприяють розвитку критичного та креативного мислення.
4. Для удосконалення мовних моделей ШІ, здатних враховувати емоційні та культурні чинники мовлення.

Перспективи подальших досліджень убачаються у розширенні корпусу асоціативних даних із залученням різних вікових і професійних груп, у міжкультурному порівнянні результатів, а також у розробленні концепції «емоційно чутливого штучного інтелекту», здатного враховувати контекст і афективні параметри людської комунікації.

Список використаних джерел

1. Біскуб І. П., Розвод Е. В., Шуліка В. І. Синергетичні виміри сучасної лінгвістики : монографія [Текст]. Луцьк : Вежа-Друк, 2024. 332 с.
2. Жаботинська С. А. *Когнітивна лінгвістика та моделювання знань у мові*. Київ : ЛНУ, 2017. 312 с.
3. Field J. *Psycholinguistics: The Key Concepts*. London : Routledge, 2019. 286 p.
4. Fromkin V., Rodman R., Hyams N. *An Introduction to Language*. 11 ed. Boston : Cengage Learning, 2022. 624 p.
5. Kalmykova L. O. Psycholinguistic Peculiarities of Understanding the Grammatical Meaning of Phrases and Its Use in Speech of the Senior Preschool Children. *Psycholinguistics*. 2020. Vol. 19, No. 1. P. 84–98.
6. Селіванова О. О. *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Полтава : Довкілля-К, 2010. 712 с.
7. Kharchenko N. V., Mysan I. V. Psycholinguistic Study of the Speech of Older Preschool Children: Specific Features of Understanding the Figurative Meaning of Phrases and their Use in Spontaneous Speech. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*. 2021. Vol. 7(2). P. 25–37. DOI: [https://doi.org/10.52534/msu-pp.7\(2\).2021.25-37](https://doi.org/10.52534/msu-pp.7(2).2021.25-37)
8. Терехова Д. І. Психолінгвістичний аналіз асоціативних полів слова-стимулу «друг» за даними спрямованих асоціативних експериментів. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2022. Т. 20, № 2. С. 85–91. DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2017.120851>
9. OpenAI. ChatGPT (version 4). Large language model [Online] URL: <https://chat.openai.com/chat> (Accessed: 08.10.2025).
10. Devlin J., Chang M.-W., Lee K., Toutanova K. BERT: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding. 2019. URL: <https://arxiv.org/abs/1810.04805> (Accessed: 08.10.2025).
11. Mikolov T., Chen K., Corrado G., Dean J. Efficient Estimation of Word Representations in Vector Space. 2013. URL: <https://arxiv.org/abs/1301.3781> (Accessed: 08.10.2025).
12. Manning C. D. *Human Language Understanding and AI: Limits and Lessons*. Stanford : Stanford University, 2022. 256 p.
13. Bergen B. *How the Mind Shapes Language*. Oxford : Oxford University Press, 2023. 312 p.
14. Zhabotynska S. A. Emotive lexicon of the political narrative: Ukraine and the West in Chinese media. *Cognition, Communication, Discourse*. 2022. Issue 25. P. 89–118.
15. De Deyne S., Navarro D. J., Perfors A., Brysbaert M., Storms G. The “Small World of Words”: English word association norms for over 12 000 cue words. *Behavior Research Methods*. 2019. Vol. 51, No. 3. P. 987–1006. DOI: [10.3758/s13428-018-1115-7](https://doi.org/10.3758/s13428-018-1115-7)
16. Nelson D. L., McEvoy C. L., Schreiber T. A. *The University of South Florida Free Association*

- Norms. Gainesville : University of South Florida, 2004. [Dataset]. URL: <http://w3.usf.edu/FreeAssociation/>
17. Aitchison J. Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon. 4th ed. Oxford : Oxford University Press, 2012. 352 p.
18. Stella M. Forma mentis networks quantify crucial differences in STEM perception between scientists and the general public. Palgrave Communications. 2020. Vol. 6. Article 15. DOI: 10.1057/s41599-020-0398-0.
19. Fromkin V., Rodman R., Hyams N. An Introduction to Language. 11 ed. Boston : Cengage Learning, 2021. 624 p.
20. Bender E. M., Koller A. Climbing Towards NLU: On Meaning, Form, and Understanding in the Age of Data. In: Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL). 2020. P. 5185–5198.

References

1. Biskub I. P., Rozvod E. V., Shulika V. I. Synerhetychni vymiry suchasnoi linhvistyky : monohrafia [Tekst]. Lutsk : Vezha-Druk, 2024. 332 s. (in Ukrainian).
2. Zhabotynska S. A. Kohnityvna linhvistyka ta modeliuvannia znan u movi. Kyiv : LNU, 2017. 312 s. (in Ukrainian).
3. Field J. Psycholinguistics: The Key Concepts. London : Routledge, 2019. 286 p. (in English).
4. Fromkin V., Rodman R., Hyams N. An Introduction to Language. 11 ed. Boston : Cengage Learning, 2022. 624 p. (in English).
5. Kalmykova L. O. Psycholinguistic Peculiarities of Understanding the Grammatical Meaning of Phrases and Its Use in Speech of the Senior Preschool Children. Psycholinguistics. 2020. Vol. 19, No. 1. P. 84–98. (in English).
6. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy. Poltava : Dovkillia-K, 2010. 712 s. (in Ukrainian).
7. Kharchenko N. V., Mysan I. V. Psycholinguistic Study of the Speech of Older Preschool Children: Specific Features of Understanding the Figurative Meaning of Phrases and their Use in Spontaneous Speech. Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Pedagogy and Psychology”. 2021. Vol. 7(2). P. 25–37. DOI: [https://doi.org/10.52534/msu-pp.7\(2\).2021.25-37](https://doi.org/10.52534/msu-pp.7(2).2021.25-37) (in English).
8. Terekhova D. I. Psykholinhvistychnyi analiz asotsiatyvnykh poliv slova-stymulu «druh» za danymy spriamovanykh asotsiatyvnykh eksperimentiv. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Serii: Filolohiia. 2022. T. 20, № 2. S. 85–91. DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2017.120851/> (in Ukrainian).
9. OpenAI. ChatGPT (version 4). Large language model [Elektronnyi resurs] URL: <https://chat.openai.com/chat> (Accessed: 08.10.2025) (in English).
10. Devlin J., Chang M.-W., Lee K., Toutanova K. BERT: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding. 2019. (in English). URL: <https://arxiv.org/abs/1810.04805> (Accessed: 08.10.2025). (in English).
11. Mikolov T., Chen K., Corrado G., Dean J. Efficient Estimation of Word Representations in Vector Space. 2013. URL: <https://arxiv.org/abs/1301.3781> (Accessed: 08.10.2025). (in English).
12. Manning C. D. Human Language Understanding and AI: Limits and Lessons. Stanford : Stanford University, 2022. 256 p. (in English).
13. Bergen B. How the Mind Shapes Language. Oxford : Oxford University Press, 2023. 312 p. (in English).
14. Zhabotynska S. A. Emotive lexicon of the political narrative: Ukraine and the West in Chinese media. Cognition, Communication, Discourse. 2022. Issue 25. P. 89–118. (in English).
15. De Deyne S., Navarro D. J., Perfors A., Brysbaert M., Storms G. The “Small World of Words”: English word association norms for over 12 000 cue words. Behavior Research Methods. 2019. Vol. 51, No. 3. P. 987–1006. DOI: 10.3758/s13428-018-1115-7/ (in English).
16. Nelson D. L., McEvoy C. L., Schreiber T. A. The University of South Florida Free Association Norms. Gainesville : University of South Florida, 2004. [Dataset]. URL: <http://w3.usf.edu/FreeAssociation/> (in English).
17. Aitchison J. Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon. 4th ed. Oxford : Oxford University Press, 2012. 352 p. (in English).
18. Stella M. Forma mentis networks quantify crucial differences in STEM perception between scientists and the general public. Palgrave Communications. 2020. Vol. 6. Article 15. DOI: 10.1057/s41599-020-0398-0. (in English).
19. Fromkin V., Rodman R., Hyams N. An Introduction to Language. 11 ed. Boston : Cengage Learning,

2021. 624 p. (in English).

20. Bender E. M., Koller A. Climbing Towards NLU: On Meaning, Form, and Understanding in the Age of Data. In: Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL). 2020. P. 5185–5198. (in English).

УДК 159.9:658.3

Савчук Віталій Олександрович

викладач кафедри військового лідерства
Військова академія (м. Одеса), Україна

Savchuk Vitalii

Lecturer at the Department of Military Leadership
Odessa Military Academy, Ukraine
ORCID ID: 0009-0007-6485-2869

Дунаєвська Тетяна Олександрівна

магістр психології, засновниця Академії КІТ, коуч міжнародного рівня
кафедра психології та особистісного зростання
Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, Україна

Dunaievskia Tetiana

Master of Psychology, Founder of KIT Academy, International Certified Coach
Department of Psychology and Personal Development
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine
ORCID ID: 0009-0000-0303-8678

Поленкова Марина Володимирівна

доктор економічних наук, доцент, магістр психології
завідувачка кафедри психології
Національний університет «Чернігівська політехніка», Україна

Polenkova Maryna

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Master of Psychology
Head of the Department of Psychology
Chernihiv Polytechnic National University, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-1571-6792

[https://doi.org/10.60022/3\(2\)-9-GF](https://doi.org/10.60022/3(2)-9-GF)

ПСИХОЛОГІЯ ЛІДЕРА ТА КОМАНДОУТВОРЕННЯ

THE LEADER PSYCHOLOGY AND TEAM BUILDING

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню психологічних механізмів лідерства та процесів командоутворення в організаційних колективах. Історично концепції командоутворення формувалися ще в першій половині ХХ століття, коли досліджувалися вплив емоційних та соціальних чинників на поведінку людей у групах. Було встановлено, що ефективність спільної діяльності залежить не лише від матеріальних умов чи технічних факторів, а передусім від психологічного клімату, рівня довіри, підтримки колег і відчуття причетності до спільної справи. Згодом поняття групової згуртованості, соціальної ідентичності та емоційної підтримки стали ключовими у розумінні процесів командної взаємодії.*

У сучасних організаціях командоутворення розглядається як комплексний процес формування, розвитку та зміцнення міжособистісних і професійних зв'язків. Воно сприяє створенню емоційно безпечного середовища, уякомужоженчленкомандиусвідомлюєвласнузначущість, бере відповідальність за колективний результат і відчуває підтримку з боку лідера. Процес командоутворення стимулює креативність, розвиток критичного мислення, здатність до спільного вирішення проблем та ефективної взаємодії.

Психологія лідерства у цьому контексті виступає механізмом формування ціннісних орієнтирів, поведінкових моделей і мотиваційного потенціалу учасників команди. Лідер координує діяльність групи, створює умови для розвитку внутрішньої мотивації, відчуття причетності та взаємної підтримки. Стиль управління, який поєднує стратегічне бачення, емпатію, емоційну регуляцію та адаптивність, забезпечує стійкість колективу, підтримує інноваційність і підвищує ефективність командної роботи.

Таким чином, психологія лідерства та процеси командоутворення є взаємопов'язаними складовими організаційної ефективності. Лідер формує психологічні умови для взаємодії, а командоутворення реалізує ці умови на практиці, створюючи середовище довіри, мотивації та емоційного комфорту, що сприяє підвищенню продуктивності, згуртованості та стійкості команди.

Ключові слова: лідерство, психологія лідера, мотивація, командоутворення, групова динаміка, емоційний інтелект, соціальна взаємодія, корпоративна культура, довіра, ефективність команди, згуртованість, комунікація, управлінський стиль, командна взаємодія, професійний розвиток.

Abstract. The article discusses the psychological mechanisms of leadership and team-building processes in organizational collectives. The concepts of team-building were formed in the first half of the 20th century when researchers began to investigate the influence of emotional and social factors on human behavior in groups. It was discovered that collaborative activity is effective not only due to material conditions or technical factors but mainly because of the psychological climate, level of trust, peer support, and a feeling of belonging to a common cause. Later, group cohesion, social identity, and emotional support theoretical constructs became main perspectives under which process understandings of teamwork interactions could be described.

Modern organizations consider team-building as a sophisticated art of creating, nurturing, and enhancing interpersonal and professional relationships. It encourages the development of an emotional safety net whereby every member appreciates his or her worth, shares liability for common results, and support from the leader is felt. Creativity is realized through such a process of team building which also encourages critical thinking that helps in problem-solving collectively as well as good interpersonal interactions.

Here, it is through the psychology of leadership that value orientations, behavior models, and motivational potentials are set. The leader organizes work and sets preconditions for intrinsic motivation, feelings of home, and mutual support to come into existence. Strategic vision management style combined with empathy, emotional regulation, and adaptability makes a team resilient supports innovation and uplifts the general team effectiveness.

Leadership psychology and team-building processes provide an interdependence of organizational effectiveness. If the leader sets psychological conditions for interaction, team building will practically implement these conditions by establishing trust and motivation factors and emotional comfort in the environment. This will bring productivity, cohesion, and resilience to the team.

Keywords: leadership, leader psychology, motivation, team-building, group dynamics, emotional intelligence, social interaction, corporate culture, trust, team effectiveness, cohesion, communication, management style, team interaction, professional development.

Постановка проблеми. Постійні зміни внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування і розвитку сучасних організацій висувують нові вимоги до технологій організаційного управління. В умовах зниження ефективності традиційних адміністративних методів управлінського впливу дедалі більшої актуальності набуває потреба у пошуку нових управлінських ресурсів та трансформації існуючих.

Одним із провідних ресурсів сучасного управління є лідерство, яке виступає центральним елементом процесу організаційного впливу та розвитку. Незважаючи на значну увагу науковців, багато аспектів лідерства, зокрема його психологічні основи, залишаються недостатньо дослідженими. Практичні керівники потребують конкретних знань щодо механізмів лідерського впливу на підлеглих, визначення компонентів, що піддаються свідомому управлінню, та способів підвищення ефективності лідерського каналу впливу.

Сучасна організаційна практика свідчить, що ефективне лідерство тісно пов'язане з процесом формування та функціонування команд. Питання командоутворення набуває особливої значущості в умовах, коли традиційні адміністративні методи мотивації виявляються недостатніми для досягнення організаційних цілей. Формування управлінських команд, які здатні до високопродуктивної співпраці, неможливе без системного розуміння процесів взаємодії членів команди та ролі лідера в цих процесах. Новий лідер може стати каталізатором змін у організації, що переживає кризу або стагнацію, надаючи нове життя колективу та сприяючи появі ефективних структур взаємодії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика психології лідерства та командоутворення посідає важливе місце у сучасному науковому дискурсі, оскільки від ефективності командної взаємодії та лідерської поведінки безпосередньо залежить рівень організаційної культури, продуктивності праці й психологічного благополуччя персоналу. У контексті цифрової